

مجله علمی-تحقیقی دعوت

سال دوم، شماره سوم و چهارم - تابستان و خزان ۱۴۰۰

در این شماره

- سر مقاله
- پیش‌فهم‌های امام محمدغزالی و تأثیر آن‌ها برهمبستگی اخلاق و سیاست
- تسعیر احکام د اسلامی فقهی به ربا کی
- حاکمیت یوازې د الله تعالی دی
- ظهور چین؛ فرصت‌ها و چالش‌های آن در افغانستان
- جایگاه منافع ملی در دولت‌های مدرن (با تأکید بر افغانستان پس از ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰)
- همگرایی منطقه‌یی در جنوب آسیا و تأثیرات آن بر افغانستان
- نقش عدالت ترمیمی در پیشگیری از وقوع و تکرار جرم
- آسیا زره بهیر او د افغانستان پر محور سیمه ییژی همکاری؛ فرصتونه او ننگونې

جنایت علیه اشخاص و حقوق بشردوستانه

عبدالحمید رسولی*

*عضو کادر علمی اکادمی ملی نظامی پوهنتون دفاع ملی مارشال فهیم

چکیده:

جنایت علیه اشخاص یکی از چالش‌های جدی جامعه بشری شمرده می‌شود که در این مقاله تحقیقی و علمی تلاش شده است که تا آن اعمال و اقداماتی که منجر به جنایت علیه اشخاص و جنایت جنگی می‌گردد مورد بحث قرار گیرد. این مقاله تحقیقی با استفاده از روش کتابخانه‌ای تهیه گردیده است که نوع تحقیق آن تاریخی-توصیفی می‌باشد. سوال محوری این مقاله تحقیقی از این قرار است (کدام اعمال و اقدامات طرف‌های متخاصم، جنایت علیه اشخاص شمرده می‌شود؟) یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که نقض فاحش کنوانسیون‌های ژنو و اسناد معتبر بین‌المللی حقوق بشردوستانه، جنایت علیه اشخاص شمرده می‌شود. به همین اساس، دولت‌ها و جامعه بین‌المللی یک سلسله اقدامات و راهکارهای مناسب را برای جلوگیری از ارتکاب جنایت جنگی و جرایم علیه اشخاص اتخاذ کرده‌اند که افغانستان هم نیز از این امر مستثنا نبوده و برخی از احکام حقوق داخلی خویش را در «کود جزا» به این امر اختصاص داده است که در این مقاله مورد بحث قرار گرفته است.

واژه گان کلیدی: جنایت، حقوق بشردوستانه، اشخاص، اسناد بین‌المللی، حقوق داخلی.

مقدمه

نقض فاحش حقوق بشردوستانه در میدان‌های نبرد، جنایت علیه اشخاص شمرده شده و برای مرتکبین آن مسؤولیت به بار می‌آورد. تمام تمدن‌ها لزوم رعایت مقررات بشردوستانه همچون حمایت از قربانیان جنگ و رعایت حال اشخاص را مورد شناسایی قرار داده و در فرهنگ‌ها و جوامع قدیم تا امروز موازین و مقررات بی‌شماری برای جلوگیری از خشونت علیه اشخاص مطرح شده است. حقوق بشردوستانه معاصر با ایجاد نهادهای معتبر و تصویب اسناد بین‌المللی به پایه

اکمال رسید که برای حمایت از فرد انسانی در مخاصمات مسلحانه و جلوگیری از جنایت جنگی نقش برجسته را دارا اند. اما جنگ‌های اخیر به خصوص جنگ در افغانستان، عراق، سوریه، یمن و غیره حکایت از نقض این مقررات و جنایت علیه اشخاص در مخاصمات مسلحانه دارد. هر چند تلاش‌های بی شماری برای رعایت حقوق بشردوستانه انجام یافته است؛ اما توفیق چندان به دست نیاورده است.

افغانستان و برخی کشورهای دیگر، بدترین نقض حقوق بشری را تجربه می‌نمایند و به صورت فجیع و گسترده‌ای آن جنایات جنگی صورت می‌گیرد. برای جلوگیری از این وضعیت تأسفبار، ایجاب می‌نماید تا دولت‌ها و نهادهای معتبر بین‌المللی اقدامات و راهکارهای مناسب را اتخاذ نمایند. دریافت راهکارهای مناسب برای جلوگیری از جنایت علیه اشخاص، اهداف اساسی این مقاله علمی را تشکیل می‌دهد. بناء در این نوشته دنبال دریافت پاسخ این سوال هستیم که کدام اعمال و اقدامات طرف‌های مخاصمه، جنایت علیه اشخاص شمرده می‌شود؟ و در ضمن پرسش‌های دیگری مطرح است که کدام اسناد بین‌المللی حقوق بشردوستانه به جنایت علیه اشخاص پرداخته است؟ و چرا حقوق بشردوستانه رعایت نمی‌گردد؟

ظهور پدیده‌های جدید، مانند تروریسم جهانی و مبارزه جنبش‌های آزادی بخش ملی در امر استقلال‌طلبی و تعریف چنگانه از مفاهیم تروریسم و جنگ‌های نامتقارن، چالش‌های جدیدی را فرا راه حقوق بشردوستانه ایجاد نموده است. از سوی دیگر آیا ناکامی حقوق بشردوستانه را در عدم ضمانت اجرای موثر و کافی آن می‌توان جست‌وجو نمود؟

با مطرح شدن این چالش‌ها فرا راه حقوق بشردوستانه در این مقاله علمی و تحقیقی تلاش صورت گرفته است که راهکارهای مناسب و ضمانت اجرای موثر حقوقی و سیاسی را که برای رعایت حال بشری اشخاص، در منازعات مسلحانه مفید می‌باشد، مورد ارزیابی و بررسی قرار داد.

همچنان گردآوری اطلاعات در این تحقیق کتابخانه‌یی بوده که از کتاب‌های معتبر و متون موثق در این مقاله استفاده به عمل آمده است. همچنان این تحقیق از نظر نوع یک تحقیق نوع توصیفی- تاریخی است که بر اسناد موجود تمرکز شده است.

البته این تحقیق از چند بعد دارای اهمیت بوده و نیز ضرورت می‌باشد که چنین یک کار علمی صورت بگیرد. آگاهی جامعه ملی و طرف‌های درگیر در مخاصمات مسلحانه از آن اقدامات و فعالیت‌های که منجر به جنایت علیه اشخاص می‌گردد که دارای اهمیت بوده و یک ضرورت پنداشته می‌شود. چون این کار علمی سبب خواهد شد تا در روشنایی‌اش، از انجام آن اعمال و اقدامات جلوگیری صورت گیرد. از طرف دیگر، شناخت از حقوق بشردوستانه سبب رعایت حقوق بشردوستانه و مانع انجام اعمال جنایات جنگی خواهد شد.

اهمیت دیگری این پژوهش در بومی شدن آن خواهد بود. بناء چنین تحقیق که در مطابقت با نظام حقوقی افغانستان انجام شده است و در این روزها و شرایطی که ما شاهد نقض گسترده‌ای حقوق بشردوستانه و انجام اعمال جنایت جنگی در کشور هستیم، چنین تحقیق با در نظر داشت نظام حقوق ملی و اسناد معتبر بین‌المللی دارای اهمیت بوده و یک ضرورت در کشور ما پنداشته می‌شود.

پیشنه تحقیق

در خصوص موضوع یاد شده می‌توان چنین یادآوری نمود که قبلاً در مورد اقدامات جنایت کارانه علیه اشخاص در مخاصمات مسلحانه، کارهای انجام شده که شامل برخی از کتاب‌ها و اسناد تقنینی معتبر می‌گردد که در زیر به گونه نمونه از چند اثر نوشته شده در این خصوص یادآوری می‌کنیم:

- محمد رضا ضیایی بیگدلی (1392) در کتاب حقوق بشردوستانه بین‌المللی خویش، مبحثی را تحت عنوان جنایت علیه اشخاص مطرح نموده است که برخی اقدامات دولت‌ها و طرف‌های منازعه را که منجر به نقض کنوانسیون‌های 1949 و پروتکل‌های 1977 می‌گردد- هم در جنگ‌های بین‌المللی و هم در جنگ‌های غیر بین‌المللی، جنایت علیه اشخاص دانسته است.

- شیرجان هدفمند، (1392) در کتاب حقوق منازعات مسلحانه، به موضوع جنایت جنگی و جنایت علیه بشریت و مجازات آن راطبق اساسنامه محکمه جنایی بین‌المللی به بحث و بررسی گرفته است.

- جفری رابرت سون (1383) نیز در اثر خویش، جنایت علیه بشریت را مورد پژوهش و تحقیق همه جانبه قرار داده و چگونگی محاکمه جنایت کاران جنگی را توسط محاکم بین‌المللی از جمله جنرال پینوشه و صدام حسین در عراق و برخی دیگری از محاکمه جنایت کاران جنگی را بعد از جنگ جهانی دوم و یوگوسلاویای سابق و رواندا به بررسی گرفته است که تفاوت آن با مقاله فعلی در مطرح کردن ضمانت اجرای متعدد سیاسی و حقوقی و نقش کود جزای افغانستان در این مقاله می‌باشد.

- جمشید ممتاز و امیرحسین رنجبریان (1393) در کتاب حقوق بین‌الملل بشردوستانه به جنایات علیه بشریت در جنگ‌های داخلی بیشتر پرداخته است که کمتر دیگران به این مشکل توجه نموده اند.

اما آنچه که در این مقاله اهمیت دارد تفاوت از دیگر پژوهش‌ها می‌باشد، مطرح نمودن انواع ضمانت اجراها در سطح بین‌المللی و به سطح داخلی کشورما، کود جزای 1396 افغانستان می‌باشد. کود جزای افغانستان به عنوان معتبرترین سند تقنینی افغانستان اعتبار بیشتری به آن بخشیده است.

نوآوری و جنبه‌های جدید بودن تحقیق کنونی در این است که اگرچه کتاب‌ها، مطالب و مقالات بی‌شماری در مورد جنایت علیه اشخاص و جنایت جنگی توسط دانشمندان حقوق، تألیف شده و در اختیار دولت‌ها و طرف‌های درگیر در منازعات مسلحانه قرار گرفته است، ولی با آنچه در این مقاله مطرح شده است، تفاوت‌های زیاد دارد که از جمله جنبه‌های جدید بودن این تحقیق می‌توان به معرفی جدیدترین و مهم‌ترین ضمانت اجراها، راهکارهای مناسب برای رعایت حقوق بشردوستانه-هم در سطح بین‌المللی و استفاده از قوانین داخلی افغانستان برای مرتکبین جنایت علیه اشخاص نام برد که در سایر تحقیقات انجام شده به آن توجه چندانی نشده است.

مفهوم جنایت علیه اشخاص

جنایت علیه اشخاص بخشی از جنایات جنگی و جرایم بین‌المللی شمرده می‌شود که در اثر نقض فاحش قوانین، اسناد و عرف‌های بین‌المللی مخصصات مسلحانه به وقوع می‌پیوندد و طبق ماده 337 کد جزای افغانستان ارتکاب هر یک از اعمال ذیل علیه اشخاص یا اموال تحت حمایت احکام مندرج کنوانسیون ژنیو صورت می‌گیرد، جرم جنگی شمرده می‌شود.

قتل عمد، شکنجه یا رفتار غیرانسانی، آزمایش‌های بیولوژیکی، ایجاد رنج تعمدی، اجبار به خدمت در اردوی دشمن، دریغ کردن یک محکمه عادلانه، تبعید غیرقانونی، گروگان‌گیری، حمله به غیر نظامیان، حمله به کارکنان امور بشردوستانه و یا پاسداران صلح و سایر رفتارهای توهین‌آمیز و تحقیرآمیزی که خلاف کرامت انسانی بوده باشد را در بر می‌گیرد. (هدفمند، 1392: 271)

اسناد بین‌المللی حقوق بشردوستانه برخی اقدامات و اعمال مخالف کرامت انسانی را که طرف‌های درگیر در یک مخصصات مسلحانه علیه اشخاص و افرادی که در درگیری‌های مسلحانه هیچ‌گونه سهم ندارند و یا به نحوی خارج از کارزار نبرد شده‌اند. جنایت علیه اشخاص و جنایت جنگی شمرده و آن‌ها را قابل حمایت دانسته‌اند.

افراد قابل حمایت کسانی هستند که در جنگ‌ها سهم نیستند، مانند غیرنظامیان و یا کسانی که دیگر توان رزمیدن را در میدان نبرد ندارند، بدین معنی است که علاوه از غیر نظامیان که شرکت مستقیم در مخصصات مسلحانه ندارند، برخی از اشخاص نظامی هم مانند غیر نظامیان مصئون از حملات هستند. این‌گونه مصئونیت به کسانی داده می‌شود که در وضعیت خارج از نبرد قرار می‌گیرند. این افراد شامل، زخمیان، بیماران و کشتی شکستگان در دریا و نیز شامل کسانی می‌شود که خود را تسلیم دشمن کرده‌اند، مانند اسیران جنگ. این افراد در هر نوع منازعات مسلحانه-چه منازعات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی- قابل حمایت هستند و نباید مورد حمله قرار گیرند. (نواده توپچی، 1392: 160-161)

ممنوعیت حمله به چنین اشخاص در یک تعداد اسناد بین‌المللی بشردوستانه و نهادهای قضایی بین‌المللی مانند: ماده 24 کنوانسیون چهارم لاهه 1907 و کنوانسیون چهارم 1949 ژنو و مواد 48 و 51 پروتکل الحاقی اول، 1977 ژنو و در ماده 8 اساسنامه محکمه بین‌المللی جنایی وضاحت دارد و حتی اسناد داخلی کشور ما در کود جزا (1396) در ماده‌های 337-338-339 از جرم جنگی و جنایت علیه اشخاص بحث نموده و مجازات‌های را برای مرتکبین آن پیش‌بینی نموده است.

جنایت علیه اشخاص در جنگ‌های بین‌المللی

منظور از جنگ‌های بین‌المللی یا مخاصمات مسلحانه بین‌المللی طبق بند یک ماده دو مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه 1949 ژنو، جنگ میان دو یا چند دولت است و منظور از دولت گروه‌های مستقل دارای حاکمیت است؛ مانند: جنگ میان کشور ایران و کشور عراق، کشور ایالات متحده آمریکا و کشور عراق. (شفیعی، بافتی، 1392: 49)

در درگیری‌های مسلحانه بین‌المللی، جنایات جنگی زیر جنایات علیه اشخاص قلمداد شده و در زمره نقض‌های فاحش و یا جدی حقوق بشردوستانه محسوب می‌شوند، به ویژه هنگامی که به عنوان قسمتی از یک برنامه یا خط مشی یا در قالب ارتکاب گسترده صورت گرفته باشد. (بیگ دلی، 1392: 340)

- 1- کشتار عمدی؛
- 2- شکنجه یا هرگونه رفتار غیر انسانی، از جمله آزمایش‌های زیست‌شناختی؛
- 3- فراهم آوردن موجبات رنج عظیم یا صدمه شدید به جسم یا سلامتی؛
- 4- واداشتن اسیران یا دیگر اشخاص مورد حمایت به خدمت در نیروهای نظامی یک طرف مخاصمه؛
- 5- محروم کردن عمدانه اسیران جنگی یا دیگر اشخاص مورد حمایت از حق دادرسی منظم، منصفانه، قانونی و بی‌طرف؛
- 6- بیرون راندن یا انتقال غیرقانونی یا حبس غیرقانونی اشخاص؛
- 7- گروگان‌گیری؛
- 8- هدایت عمدی حملات علیه جمعیت غیرنظامی یا افراد غیرنظامی که مشارکت مستقیم در درگیری‌ها ندارند؛
- 9- هدایت عمدی حملات علیه جمعیت کارکنانی که در خدمت کمک‌های بشردوستانه مأموریت‌های حفظ صلح به موجب منشور ملل متحد به کار گرفته می‌شوند؛
- 10- آغاز عمدی یک حمله با علم به این که چنین حمله‌ای باعث تلفات جانی یا صدمات جسمانی به افراد غیر نظامی خواهد شد. به نحوی که این صدمات

- در مقایسه با مجموع امتیاز یا برتری نظامی مستقیم و ملموس که مورد انتظار است، آشکارا زیاده از حد باشد؛
- 11- کشتن یا مجروح کردن رزمنده‌ای که سلاح خود را بر زمین گذاشته یا وسیله‌ای برای دفاع ندارد و به اختیار خود تسلیم شده است؛
- 12- سوء استفاده از پرچم متارکه جنگ، پرچم یا نشانه نظامی یا لباس‌های متحدالشکل دشمن یا سازمان ملل متحد یا علائم مشخصه عهد نامه‌های ژنو، به نحوی که منجر به مرگ یا آسیب شدید به اشخاص شود؛
- 13- اقدام قدرت اشغالگر به انتقال بخش‌هایی از جمعیت غیر نظامی خود به طور مستقیم یا غیرمستقیم به داخل سرزمینی که اشغال کرده، یا بیرون راندن یا انتقال تمام یا بخش‌های از جمعیت سرزمینی اشغالی به داخل این سرزمین یا به خارج از آن؛
- 14- قرار دادن اشخاص تحت اختیار یک طرف متخاصم در معرض نقض بدنی یا موضوع آزمایش پزشکی یا علمی که نه به لحاظ درمان پزشکی، دندان پزشکی یا بیمارستانی شخص مورد نظر توجهی داشته و نه به صلاح وی باشد و نهایتاً به مرگ شخص یا اشخاص مذکور منتهی شده یا سلامتی‌شان را به طور جدی به مخاطره افکند؛
- 15- کشتن یا مجروح کردن خابینانه افرادی که به کشور یا ارتش دشمن تعلق دارند؛
- 16- اعلام این که به هیچ کسی امان داده نخواهد شد؛
- 17- اعلام این مطلب که حقوق و دعاوی اتباع دشمن در هر دادگاه قانونی، لغو، معلق یا غیرقابل استماع است؛
- 18- واداشتن اتباع طرف دشمن به مشارکت در عملیات جنگی علیه کشور خود و حتی اگر آنان پیش از آغاز جنگ در خدمت طرف متخاصم بوده باشند؛
- 19- استعمال سم یا سلاح‌های سمی؛
- 20- استفاده از گازهای خفه کننده، سمی یا سایر گازها و کلیه مایعات، مواد یا وسایل مشابه؛
- 21- استفاده از گلوله‌های که به آسانی در بدن انسان منبسط یا پخش می‌شوند، مانند گلوله‌هایی که دارای پوسته سختی هستند که تمام هسته را نمی‌پوشانند یا گلوله‌هایی که روی پوسته آن‌ها شکاف‌هایی ایجاد شده است؛
- 22- به کار بردن سلاح‌های پرتاب شونده، مواد و روش‌های جنگی که دارای خاصیت آسیب‌رسانی بیش از اندازه یا رنج غیر ضروری ایجاد می‌کنند یا برخلاف حقوق بین‌الملل، درگیری‌های مسلحانه، سلاح‌هایی ذاتاً غیر دقیق هستند، مشروط بر آن که این سلاح‌ها موضوع یک ممنوعیت جامع قرار داشته باشند؛
- 23- هتک کرامت فردی، به ویژه رفتار تحقیر آمیز و اهانت بار؛

- 24- ارتکاب تجاوز جنسی، بردگیری جنسی، فاحشه‌گی اجباری یا و داشتن به فحشاء حاملگی اجباری، عقیم کردن اجباری یا هر شکل دیگر خشونت جنسی؛
- 25- استفاده از حضور غیرنظامیان یا دیگر اشخاص تحت حمایت برای مصون نگهداشتن نقاط، مناطق یا نیروهای نظامی مشخص و متمایز از عملیات نظامی؛
- 26- هدایت عمدی حملات علیه کارکنان بهداری که به موجب حقوق بین‌الملل از علایم مشخصه عهدنامه‌های ژنو استفاده می‌کنند؛
- 27- گرسنه نگهداشتن عمدی غیر نظامیان به عنوان یک روش جنگی از طریق محروم کردن آنان از موادی که برای بقای شان ضروری است، از جمله ایجاد مانع عمدی پرسر راه کمک‌های امدادی مقرر در عهدنامه‌های ژنو؛
- 28- فراخوان کودکان زیر سن 15 سال به خدمت در نیروهای مسلح ملی یا ثبت نام از میان داوطلبان این سنین برای عضویت در نیروهای فوق یا به کارگرفتن آنان جهت مشارکت فعالانه در درگیری‌ها؛
- 29- تاخیر غیر موجه در بازگرداندن اسیران جنگی یا غیر نظامیان به میهن‌شان پس از پایان مخاصمات فعال. (بیگ دلی، 1392: 342)
- 30- اقدامات مقابله به مثل علیه اشخاص و اموال مورد حمایت؛
- 31- طبق ماده 23 کنوانسیون چهارم ژنو 1949. هر دولت متعهد به کلیه محمولات دارو و لوازم بهداری و اشیای لازم جهت مراسم مذهبی که منحصراً برای نفوس کشوری دولت متعهد دیگر ولو دشمن فرستاده شود آزادی عبور اعطاء خواهد کرد. همچنین به هرگونه محمولات خوار و بار ضروری و ملبس و مواد مقوی مخصوص اطفال کمتر از 15 سال و زنان باردار یا تازه‌زا آزادی عبور خواهد داد. (آشنایی با حقوق بشردوستانه و کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو، 1381: 155)

جنایت علیه اشخاص در جنگ‌های غیر بین‌المللی

اساساً طرفین مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی، دولت و شورشیان می‌باشند. بنا بر ماده یک پروتکل دوم، پروتکل حاضر، بر تمام مخاصمات مسلحانه‌ای که تحت پوشش پروتکل اول نیستند و در سرزمین یکی از دول معظم متعقد بین نیروهای نظامی و نیروهای نظامی مخالف یا گروه‌های نظامی سازمان‌یافته در جریان است، اعمال می‌شود. این ماده به طور صریح طرفین مخاصمه مسلحانه غیر بین‌المللی را تعیین می‌کند. به نظر می‌رسد که این ماده معیارهای را تعیین کرده است، برای این‌که رقبا به عنوان نیروهای نظامی مخالف یا گروه‌های نظامی سازمان‌یافته تلقی شوند.

در وهله نخست نیروهای نظامی مختلف یا گروه‌های نظامی سازمان‌یافته باید دست به عملیات نظامی در بخش از قلمرو کشور بزنند. در قدم دوم، عملیات نظامی باید مداوم و متمرکز باشد و در نهایت، نیروهای نظامی مخالف یا گروه‌های نظامی سازمان‌یافته باید تحت هدایت یک فرمانده مسؤول باشند.

در زمان معاصر، مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی بیشترین حجم مخاصمات را به خود اختصاص می‌دهند. مقدمه پروتکل دوم 1977 اصول بشردوستانه را به عنوان مبنای حمایت از افراد در مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی به رسمیت می‌شناسد در واقع پروتکل اصول بشردوستانه و تضمینات بنیادین رفتار انسانی را برای تمام اشخاص خارج از صحنه نبرد مورد تأیید قرار می‌دهد.

هرگونه نقض اصول بنیادین را در جنگ‌های داخلی یا منازعات مسلحانه داخلی جنایت علیه اشخاص و جنایت جنگی تلقی می‌نماید. طبق ماده 4 پروتکل دوم اعمال ذیل در زمره جنایت علیه اشخاص شمرده می‌شود. (قوام آبادی، 1389: 81)

الف- ماده سوم مشترک کنوانسیون‌های 1949 ژنو، در صورت وقوع منازعه مسلحانه دارای خصوصیت غیر بین‌المللی در قلمرو یکی از طرفین عالی متعاقدین هر یک از طرفین منازعه مستلزم به رعایت، حد اقل احکام ذیل می‌باشد:

1- اشخاصی که در مخاصمات اشتراک فعال نداشته، به شمول اعضای نیروهای مسلح که سلاح بر زمین گذاشته اند، یا کسانی که بنابر مریضی، جرحه، توقیف یا هر علت دیگری از جنگ خارج شده‌اند، باید در تمام شرایط مورد برخورد انسانی به دور از هرگونه تفکیک بر بنیاد نژاد رنگ، دین یا عقیده، جنس یا ثروت، یا هر معیار مشابه قرار گیرند. بناء ارتکاب اعمال ذیل در ارتباط به اشخاص فوق الذکر، در همه شرایط و در هر مکان همواره ممنوع باقی می‌ماند:

- خشونت علیه زندگی، به خصوص هر نوع قتل، ایراد صدمه، برخورد ظالمانه و شکنجه.

- گروگان‌گیری. (کنوانسیون ژنو 1949، 2013: 178)

- هتک حرمت بر وقار انسان، به خصوص رفتار یا برخورد توهین‌آمیز و تحقیر کننده.

- اصدار و اجرای حکم بدون قضاوت قبلی که از جانب محکمه ذیصلاح حامل کلیه تضمیناتی که از نظر مردم متمدن لازم است، صورت گرفته باشد.

2- اشخاص مجروح و مریض جمع‌آوری شده و مورد مراقبت قرار می‌گیرد.

ب- برخورد انسانی. (ماده 4 ضمانت اجراهای اساسی)

1- همه افرادی که در درگیری‌ها شرکت مستقیم نداشته یا شرکت آن‌ها در درگیری خاتمه یافته-چه آزادی‌شان محدود شده یا نشده باشد، استحقاق

دارند که شخصیت، عقاید و اعمال مذهبی آن‌ها محترم شمرده شود و آن‌ها باید در همه اوضاع و احوال از برخورد انسانی بدون هیچ‌گونه تبعیض ناروا بهره‌مند باشند. همچنین ممنوع است که حکم داده شود که هیچ‌کس نباید زنده باقی بماند. (اسماعیل نسب، 1393: 432)

2- بدون هیچ‌گونه خدشه‌ای نسبت به اصول پیش گفته شده، اعمال ذیل علیه افرادی که در پاراگراف 1 به آن‌ها تصریح شده در هر زمان و هر مکان که باشد ممنوع و باید ممنوع باقی بماند:

- تعرض به زندگی، سلامت و موجدیت جسمی و روحی اشخاص به و یژه قتل عمد و برخورد خشونت‌آمیز همانند شکنجه، قطع عضو یا هر نوع مجازات جسمی.
- مجازات‌های دسته جمعی.
- گرونگیری.
- اعمال تروریستی
- هتک حرمت به شأن انسانی، به ویژه تحقیر کردن، خفیف کردن، زنا به عنف، فحش‌ای اجباری و هر نوع تعرض بیشرمانه.
- بردگی و تجارت برده در هر نوع آن.
- غارت.

- تهدید با ارتکاب هر یک از اعمال پیش گفته.

3- کودکان باید تحت مراقبت و کمک‌های که برای آن‌ها لازم است به ویژه موارد ذیل قرار گیرند:

- آن‌ها باید تحت تعلیم و تربیت مشتمل بر تعلیم و تربیت مذهبی و اخلاقی به صورتی که والدین آروزو داشته اند و در صورت فقدان والدین کسانی که مسؤول مواظبت از آن‌ها هستند، آروز داشته‌اند قرار بگیرند.
- همه مراحل متناسب برای تسهیل پیوستن خانواده‌هایی که موقتاً از هم جدا شده اند و باید معمول گردد.
- کودکانی که به سن 15 سال نرسیده‌اند نه مجاز است که به استخدام نیروها یا گروه‌های مسلح درآیند و نه مجاز است که در منازعات شرکت نمایند.

- حمایت ویژه‌ای که به موجب این ماده برای اطفال زیرسن در نظر گرفته شده باید حتی در صورتی که آن‌ها علی‌رغم پاراگراف فوق، در جنگ شرکت مستقیم نموده و اسیر شده‌اند قابل اجرا باقی بماند.

- اگر ضرورت داشته باشد اقداماتی به عمل خواهد آمد و تا آنجا که ممکن است با رضایت والدین یا اشخاصی که به موجب قانون یا

عرف اصولاً مسؤول مراقبت از اطفال هستند، اطفال به طور موقت از منطقه جنگی به مناطق امن‌تر در داخل کشور انتقال یافته تضمین شود که آن‌ها توسط افرادی که مسؤول حفظ و سلامتی و تندرستی آن‌ها هستند، همراهی شوند.

ج- ماده 8 اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی با جرم انگاری سربازگیری از کودکان زیر پانزده سال، تا حدودی مقررات اسناد حقوق بشردوستانه را کاملتر می‌کند. (ممتاز- 1393: 129)

مطابق این ماده، نام‌نویسی یا سربازگیری از کودکان زیر پانزده سال در نیروهای مسلح یا به کارگرفتن آنان برای مشارکت فعال در عملیات جنگی، چه در مخاصمات بین‌المللی و چه در مخاصمات داخلی، جنایت جنگی است و با رعایت ترتیبات اساسنامه مشمول صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی خواهد بود. طبق بند 1 ماده 4 پروتکل

دوم، زنان نیز همانند سایر افرادی که در منازعات شرکت ندارند، استحقاق رفتار انسانی را داشته و باید به شخصیت آن‌ها احترام گذارند. طبق بند 2 همین ماده هتک حرمت به شان انسانی و رفتارهای تحقیرآمیز، تجاوز به عنف، فحش‌ای اجباری و هرنوع اهانت و تعرض بی‌شرمانه در هر زمان و مکان که باشد ممنوع است و ممنوع باقی خواهد ماند. در مواد 5 و 6 پروتکل دوم نیز حمایت‌های خاص از زنان در نظر گرفته شده است.

ماده 7 اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی « تجاوز جنسی، بردگیری جنسی، فحش‌ای اجباری، حاملگی اجباری، عقیم‌سازی اجباری و هرنوع خشونت جنسی دیگر در همین حد و اندازه» را جنایت علیه بشریت توصیف و جزء جنایات مشمول صلاحیت دیوان قرار داده است.

ماده 8 اساسنامه دیوان مربوط به جنایات جنگی ارتکاب همین اعمال را، هم در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و هم در مخاصمات مسلحانه داخلی، در اعداد فهرست بلند جنایات جنگی و قابل تعقیب، محاکمه و مجازات در دیوان کیفری بین‌المللی اعلام می‌کند به ویژه هنگامی که در قالب یک برنامه یا سیاست یا به صورتی گسترده واقع شده باشند. (ممتاز، 1393: 130)

همچنین در رویه‌ای قضایی بین‌المللی، تجاوز به زنان در هنگام منازعات مسلحانه شکنجه به حساب آمده است و عاملان آن به عنوان ارتکاب به جنایت ضد بشری و ژنوساید به مجازات‌های بسیار شدید محکوم خواهند شد.

ضمانت اجراء و راه‌کارها

الف- اجرای حقوق بشردوستانه در سطح بین‌الملل

اجرای حقوق بشردوستانه عبارت از مجموعه اقداماتی است که دولت‌ها هم در زمان صلح و هم در زمان جنگ، برای تضمین اجرای تعهدات حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر عهده دارند.

نقض حقوق بین‌المللی بشردوستانه توسط دولت‌ها، تقریباً در هر مخاصمه مسلحانه ارتکاب یافته است. با این حال، هم گزارش‌های منتشره و هم یافته‌های داخلی نشان داده‌اند که مقررات حمایتی حقوق بین‌الملل بشردوستانه در بسیاری از موارد به پیش‌گیری یا کاهش مهم آلام بشری انجامیده است. (فلک، 1387: 686)

حقوق بین‌الملل نیز به مانند سایر نظام‌های حقوقی برخی از مسایل مرتبت با تخلفات از حقوق بشردوستانه را مورد توجه قرار داده هر چند این امر دلیل برای بی‌توجهی به تخلفات نیست. سیستم‌های حقوقی آنچه را که شهروندان باید انجام دهند، مقرر نموده‌اند، مساله‌ای که تحقق آن کاملاً به اثربخشی اجرای قانون بستگی دارد. برای اجرای مؤثر حقوق بشر دوستانه ضروری است که مفاد آن به وسیله افراد درگیر در مخاصمه شناسایی شود.

این افراد باید مطلع باشند که تخلفات با پیامدهای انضباطی یا کیفری همراه خواهد بود و تخلف مستمر ممکن است به تطویل درگیری بی‌انجامد. در این خصوص، ملتزم به حقوق بشردوستانه، به نفع هم طرف‌های مخاصمه است. تحولات در یوگوسلاوی سابق به ویژه نشان داد که افکار عمومی و از همه مهم‌تر رسانه‌های گروهی در موقعیتی هستند که مخاصمات را تحت نظارت شدیدی خود دارند و نقض‌های حقوق بشردوستانه را مستندسازی می‌کنند.

علاوه بر این، تمایل به استفاده از طیف مستندسازی عمومی به مثابه یک صلاح برای بازداشتن از ارتکاب تخلف و همچنین ایجاد بنیان‌های برای تعقیب بعدی (جنایت کاران جنگی)، بسیار زیاد است. تحقیقات و پی‌جویی‌های حقیقت‌یابی شورای امنیت و کمیسیون حقوق بشر در باره قضیه یوگوسلاوی سابق نیز به نظر می‌رسد در این چارچوب باشند. جدای از این، همه رهبران نظامی یا نهادهای سیاسی مربوط، خود را متعهد ملتزم به تحقیق در مورد موارد احتمالی تخلف از حقوق بشردوستانه، سرکوب آن‌ها و مستندسازی تحقیقات و تدابیر اتخاذ در این راستا می‌بینند.

مولفه‌های زیر می‌توانند طرف‌های مخاصمه را وادار سازند تا از هر نوع نقض حقوق مخاصمات مسلحانه و جنایت علیه اشخاص و جرایم جنگی خودداری و از آن جلوگیری و از این طریق مفاد مقررات حقوق بین‌الملل بشردوستانه را اجرا نمایند.

این اقدامات عبارتند از:

- پذیرش حقوق بشردوستانه در حقوق داخلی کشورها؛ (بیگ دلی-

-تعهد متقابل دولت‌ها و طرف‌های درگیر به رعایت حقوق بشردوستانه در میدان نبرد؛

- ترس از اقدامات تلافی‌جویانه؛
- تدابیر انضباطی و کیفری؛
- بیم از پرداخت غرامت؛
- اقدامات قدرت‌های حامی و جانپوشان آن‌ها؛
- یافته‌های کمیسیون بین‌المللی حقیقت‌یاب؛
- فعالیت‌های کمیته بین‌المللی صلیب سرخ؛
- فعالیت‌های دیپلماتیک؛
- اقدامات اجرای ملی؛
- محکومیت فردی و مسؤولیت افراد؛
- توجه به افکار عمومی؛ (فلک، 1387: 687)
- حمایت از علایم صلیب سرخ و هلال احمر؛
- نصب مشاوران حقوقی در نیروهای مسلح خود؛
- اشاعه و ترویج حقوق بین‌الملل بشردوستانه؛
- آموزش کارکنان بشردوستانه؛
- حفظ انضباط.

تعهد به رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه، هم دولت‌ها را به عنوان متعاقدین حقوق بین‌الملل بشردوستانه و هم فرماندهان و آمرین مافوق را به عنوان مدیران نبرد و هم افراد را به عنوان رزمندگان مورد توجه قرار می‌دهد که عوامل و انگیزه‌های رعایت و گردن نهادن به این حقوق متنوع هستند که نیاز به بحث بیشتر دارد.

ب-ضمانت اجرا در حقوق بشر دوستانه بین‌المللی اسلامی

حقوق به خودی خود اجرا نمی‌شود؛ بلکه عملی می‌خواهد که اجرای آن را به عهده بگیرد. در دین اسلام ایمان به خداوند به عنوان مبدا هستی و قاضی در روز جزا و ایمان به قیامت به عنوان روز جزا و پاداش در دادگاه عدل الهی، قویترین ضامن اجرا است که انسان را متعهد می‌سازد تا به دستورات دین و پیامبر اسلام عمل نماید. با اجتناب از ظلم و رزایل و نزدیک شدن به عدالت و فضایل، خود را تزکیه نماید که (قدالغ من زکیهها) رستگار کسی است که خود را از آلودگی‌ها پاکیزه نماید. این جاست که مهار نمودن احساسات و کنترل عواطف، حتی در میدان جنگ آسان می‌شود. سرباز مسلمان خود را مسؤول می‌داند که حتی در برابر دشمن برخورد کریمانه داشته باشد. "ان اکرمکم عندالله اتقکم" چون مکرم‌ترین انسان در نزد خدا ج با تقواترین انسان است و درعین جنگیدن به تزکیه نفس

پرداخته، حقوق بشردوستانه اسلامی را رعایت نماید، تابا استعانت از تقوا از سکوی طبیعت به قله‌ای کرامت نایل گردد. (مجموعه مقالات اسلامی، 1386: 193)

در نتیجه حقوق بشردوستانه بین‌المللی اسلامی، فرآورده‌های قراردادهای سیاسی دیپلمات‌ها یا محصل کنوانسیون‌ها، اکادمیسین‌ها و تیوریسن‌های شرق و غرب نیست که صرفاً وجود اعتباری داشته باشد و تردستان دنیای سیاست بتوانند آن را با حیل‌های دیپلماتیک نقض کنند.

بلکه حقوق بشردوستانه بین‌المللی اسلامی هدیه وحی است که در جان و ایمان مسلمانان ریشه دارد. فراتر از مرزهای زمان، مکان، رنگ و خون همیشه ثابت است؛ چون بخشی از دین خداوند ج است با فطرت بشر آشنا و هماهنگ است، برای هر انسان گوارا ست مردم دنیا دیر باشد یا زود به این حقیقت می‌رسند که اسلام به دنبال انسان‌سازی است و انسان‌کشی را مردود شماریده و فقط از حریم کرامت انسانی در برابر تجاوز دفاع و پاسداری می‌نماید و بس.

ج-ضمانت اجراء در حقوق داخلی

وضاحت کود جزای افغانستان (1396)

ارتکاب جرم جنگی و مجازات جرم جنگی

جرایم جنگی:

الف-ارتکاب جرم جنگی

ماده 337: ارتکاب یکی از اعمال ذیل که علیه اشخاص یا اموال تحت حمایت احکام مندرج کنوانسیون ژنو صورت گیرد، جرم جنگی شناخته می‌شود. (کودجزا، 1396: 334)

1-قتل عمد.

2-شکنجه یا رفتار غیرانسانی از جمله آزمایش‌های بیولوژیکی.

3-واردکردن عمدی درد و رنج شدید یا آسیب جدی به بدن یا سلامت اشخاص.

4-تخریب و ضبط گسترده‌ای اموال که ضرورت‌های نظامی را توجیه نمی‌کند و به صورت غیر قانونی و خود سرانه صورت گرفته باشد.

5-مجبور ساختن اسیر جنگی یا سایر اشخاص مشمول حمایت کنوانسیون ژنو به خدمت در نیروهای متخاصم یا دشمن.

6- محروم کردن عمدی اسیر جنگی یا سایر اشخاص مشمول حمایت از حق برخورداری از محکمه عادلانه و قانونی.

7- اخراج یا انتقال غیرقانونی یا حبس غیرقانونی.

8-گروگان گیری.

ب- مجازات جرم جنگی:

ماده 338: مرتکب جرم جنگی مندرج ماده 337 این قانون طور ذیل مجازات می‌گردد:

- 1- در صورت ارتکاب جرم مندرج جزء 1 اعدام.
- 2- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج اجزای 2 و 3 به حبس دوام، درجه 1.
- 3- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج اجزای 4 تا 6 به حبس دوام، درجه 2.
- 4- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج اجزای 7 و 8 به حبس دوام، طویل.

ج- جرایم در حکم جرایم جنگی

ماده 339:

1. ارتکاب یکی از اعمال ذیل در ارتباط با منازعات مسلحانه که نقض قوانین و عرف و حقوق بین‌الملل حاکم بر منازعات مسلحانه می‌باشد، در حکم جرایم جنگی شناخته می‌شود.
 - 1- هدایت عمدی حملات علیه اشخاص غیر نظامی به صورت عموم یا اشخاصی غیر نظامی‌ای که مشارکت مستقیم در منازعات مسلحانه نداشته باشد.
 - 2- کشتن یا مجروح کردن نظامی که دست از جنگ کشیده یا داوطلبانه تسلیم شده یا وسیله‌ای برای دفاع از خود ندارد.
- مرتکب جرایم مندرج فقره (1) این ماده قرار ذیل مجازات می‌شود:
- 1- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج اجزای 1 تا 11 به حبس دوام درجه-1.

د- سایر موارد جرایم جنگی:

ماده 340:

- 1- در صورت بروز مخاصمات مسلحانه که جنبه بین‌المللی ندارد، ارتکاب یکی از اعمال ذیل در منازعه مسلحانه علیه اشخاصی که در منازعه مسلحانه به صورت فعالانه شرکت ندارند، مانند اعضای نیروهای مسلح که دست از جنگ کشیده‌اند. اشخاصی که به علت بیماری، مجروحیت یا اسارت یا دلایل دیگر از جنگ معذور محسوب می‌شوند، نیز جرم جنگی شناخته می‌شود:
- 1- خشونت علیه تمامیت جسمی شخص مانند قتل، قطع عضو، رفتارهای ظالمانه یا شکنجه.
- 2- اهانت شدید به کرامت انسانی به خصوص رفتار توهین آمیز.
- 3- گروگان‌گیری.
- 4- صدور حکم مجازات و اجرای اعدام بدون موجودیت حکم قبلی صادر شده از طرف محکمه‌ای که بطور قانونی تشکیل شده است و تمام تضمین‌های قضایی ضروری را تامین نماید.

- 2- مرتکب جرایم مندرج فقره 1 این ماده قرار ذیل مجازات می‌گردد:
- 1- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج جزء 1 به حداکثر مجازات جرم ارتکابی مندرج این قانون.
 - 2- در صورت ارتکاب یکی از جرایم مندرج اجزای 2 و 3 به حبس طویل بیش از ده سال. (کودجزا، 1396: 345)
 - 3- در صورت ارتکاب جرم مندرج جزء 4 به حد اکثر حبس طویل و در صورت صدور حکم اعدام، به حبس دوام درجه- 1 و در صورت اجرای آن به اعدام.

نتیجه‌گیری

در جمع‌بندی این مقاله معلوم گردید که طرف‌های درگیر در مخاصمات مسلحانه با نقض حقوق بشر دوستانه بین‌المللی مرتکب جنایت علیه اشخاص گردیده و مسئولیت برای آن‌ها متوجه می‌گردد که این نقض‌ها طبق اسناد حقوق بشر دوستانه نه تنها در جنگ‌های بین‌المللی بلکه در جنگ‌های غیر بین‌المللی هم مطرح شده است.

اسناد بین‌المللی حقوق بشر دوستانه؛ یعنی مقررات لاهه 1907، کنوانسیون‌های 1949 ژنو و پروتکل‌های 1977 که از معتبرترین اسناد حقوق بشر دوستانه بین‌المللی شمرده می‌شوند، به رعایت حال اشخاص در منازعات مسلحانه بین‌المللی بیشتر توجه نموده است و ناقضین آن را جنایت کار جنگی شمرده‌اند. ماده سوم مشترک و برخی از پروتکل‌ها 1977 و اساسنامهٔ محکمه بین‌المللی جنایی 1998 و قواعد عرفی بشر دوستانه نه تنها به رعایت حال افراد در جنگ‌های بین‌المللی

بلکه به رعایت حال افراد در جنگ‌های غیر بین‌المللی توجه نموده و مرتکبین آن را جنایت کاران جنگی قلمداد نموده است. نقش نهادهای بین‌المللی و دادگاه‌های بین‌المللی را در راستای حمایت و رعایت حال اشخاص در درگیری‌های مسلحانه نمی‌توان نادیده گرفت.

همچنان دولت‌ها و نهادهای مهم بین‌المللی یک سلسله اقدامات و تدابیر را در سطح بین‌المللی در حمایت از افراد انسانی در نبردها و منازعات مسلحانه به عنوان ضمانت اجراها و مویدات مطرح کرده‌اند که برای رعایت حال اشخاص در درگیری‌های مسلحانه مفید و موثراند.

تحقیقات جدید بیان‌گر این است که هنوز هم نگرانی‌های جدی در مورد نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی و جنایت علیه اشخاص در نبردهای آخر درگوشه و کنار جهان مشاهده می‌شود و چالش‌های جدید مانند تروریسم بین‌المللی و شبکه‌های خطر ناک با اسم و رسم‌های متعدد و جنگ‌های نامتقارن و بالخصوص جنگ‌های داخلی وارد شدن ابزارهای جنگی غیر قابل کنترل و ناشناخته شده فرا راهی دولت‌ها، جامعه بین‌المللی و نهادهای معتبر جهانی وجود دارد. دولت‌ها و نهادهای معتبر بین‌المللی در صدد راهکارهای جدید و جدی در جلوگیری از این جنایات و رعایت حال اشخاص در مخاصمات مسلحانه می‌باشند. بررسی‌های آخر نشان می‌دهد که جامعه بین‌المللی در صدد افزایش نقش شورای امنیت ملل متحد در راستای جلوگیری از نقض گسترده حقوق بشردوستانه توسط دولت‌ها و طرف‌های درگیر و مجازات آن‌ها در صورت نقض حقوق بشردوستانه به صورت فاحش و گسترده آن و تعهد دولت‌ها بر رعایت حقوق بشردوستانه و ایجاد توانای‌های بالقوه و موثر برای جلوگیری از جنایت جنگی و انتشار و آموزش حقوق بشردوستانه در مراکز علمی و تحقیقاتی و مراکز نظامی و ملکی کشورها و نقش موثرتری کمیته بین‌المللی در نظارت از رعایت، اجرا و تطبیق حقوق بشردوستانه توسط دولت‌ها و طرف‌های مخاصمات مسلحانه می‌باشد.

افغانستان به عنوان عضو جامعه بین‌المللی از این امر مستثنی نبوده تعهداتی را در عرصه‌ای حمایت از افراد انسانی در مخاصمات مسلحانه داشته برخی از مواد قانون جزا (کود جزا) را با در نظر داشت تعهدات بین‌المللی به مویدات و مجازات‌های جنایات جنگی مربوط ساخته و نسبت به جنایت علیه اشخاص بی تفاوت نمانده عاملان آن را مورد باز پرس و پی‌گرد عدالت قرار خواهند داد.

پیشنهادات

از نتیجه بحث معلوم گردید که هنوز هم چالش‌های زیادی برای رسیدن به جامعه عادلانه و به محاکمه کشاندن همه جنایت کاران جنگی و پی‌گیری همه قضایای جنایت جنگی بالای همه دولت‌ها و قدرت‌ها کار دشوار و در عالم از آرمان‌ها باقی خواهد ماند و راه درازی در پیش است.

اما با آن هم حقوق بشردوستانه پیشرفت‌های خود را طی زمان‌های مختلف داشته و این همه دست آوردها کار یک شبه نمی‌باشد. همان قسم ابتدای جنگ‌های میان جامعه انسانی با وحشت همراه بود و بالاخره با تلاش‌های دولت مردان دانشمندان و انسان دوستان جنبه‌های انسانی جنگ‌ها تقویت گردید امروز ما شاهد رعایت بی شماری از قواعد جنگ در میدان‌های منازعه هستیم. اما تا رسیدن به یک جامعه عادلانه در سطح بین‌المللی باید راه دیگری را هم پیمود که این مسیر اقدامات جدید را می‌طلبد که قرار ذیل است.

- تعهد دولت‌های حامی بر رعایت حقوق بشردوستانه در هر نوع شرایط بدون تبعیض؛

- ایجاد نهادهای بالقوه و اجرایی موثر مانند شورای امنیت یا دخالت مستقیم شورای امنیت در این عرصه.

- نقش قوی تر و موثر تر کمیته بین‌المللی صلیب سرخ

- تدریس حقوق بشردوستانه در پوهنتون‌های نظامی و ملکی دولتی و خصوصی.

- پرداخت غرامت جنگی.

- داخل کردن تعهد بر رعایت حقوق بشردوستانه در حقوق داخلی کشورها و تصویب پارلمان‌ها

- تعیین مجازات‌ها سخت تر

- تطبیق جزای را که دین مقدس اسلام برای قاتلین انسانها در نظر گرفته است.

منابع: کتاب

- اسماعیل نسب، حسین، 1393. مجموعه مهم‌ترین اسنادکاربردی حقوق بین‌الملل، تهران: جاودانه.
 - آشنایی با حقوق بشردوستانه بین‌المللی، 1381. تالیف، کمیته ملی حقوق بشردوستانه، تهران:.
 - دیتر، فلک، 1387. حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه، ترجمه سیدقاسم زمانی و نادرساعد، تهران: کمیته ملی حقوق بشردوستانه.
 - ضیایی بیگ دلی، محمد رضا، 1392. حقوق بین‌المللی بشردوستانه، تهران: کتابخانه گنج دانش.
 - قوام آبادی، محمد حسین رضانی، 1389. نقش کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در تدوین و اجرای حقوق مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی، تهران:.....
 - گروه نویسندگان، 1386. مجموعه مقالات همایشی اسلامی و حقوق بین‌الملل بشردوستانه اسلامی.
 - ممتاز، جمشید و رنجبریان، امیرحسین، 1393. حقوق بین‌الملل بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه داخلی، تهران: کمیته ملی حقوق بشردوستانه، چاپ چهارم، نشر میزان.
 - شفیعی بافتی، نگین و هنجی، سید علی، 1392. ابعاد حقوقی بین‌المللی مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی، تهران: کمیته ملی حقوق بشردوستانه، نشر میزان.
 - نواده توپچی، حسین، 1392. حقوق جنگ و مخاصمات مسلحانه، تهران: انتشارات خرسندی.
 - هدفمند، شیرجان، 1392. حقوق منازعات مسلحانه، کابل: اسناد بین‌الملل
 - کنوانسیون‌های 1949 ژنو، 2013 کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، کابل، وزیر اکبرخان.
- قوانین**
- کودجزای افغانستان، 1396. وزارت عدلیه.